

Dansk kulturhistorie

Af Carsten Porskrog Rasmussen

Dansk Kulturhistorisk Opslagsværk I-II, redigeret af Erik Alstrup og Poul Erik Olsen. (Dansk Historisk Fællesforening 1991). 1084 s.

Det er tid for store projekter i den danske historikerverden. Blandt dem er også fuldbyrdelsen af værker, man havde opgivet at vente på. Selv Gyldendals Danmarkshistorie er blevet færdig, og i 1991 har vi omsider fået »Dansk Kulturhistorisk Opslagsværk«. Opslagsværket har været 16 år undervejs. Det er derfor med stor forventning, man tager det i hånden.

»Dansk Kulturhistorisk Opslagsværk« afløser den veltjente »Håndbog for danske lokalhistorikere«, der nu snart har 40 år på bagen. Håndbogen har i sit lange liv været uundværlig for lokal- og kulturhistorikere, men den har længe trængt til at blive ført ajour. Nu har den fået hele to afløserer. »Vejledning i Lokalhistorie«, som DHF udgav i 1985, afløste håndbogens almindelige indføring i lokalhistorisk arbejde, mens Dansk Kulturhistorisk Opslagsværk erstatter håndbogens leksikondel.

Dansk Kulturhistorisk Opslagsværk er skåret over en anden læst end håndbogens opslagsdel. Hvor håndbogen var opbygget som et konversationsleksikon med mange korte artikler, er opslagsværket mere encyklopædisk, idet det rummer langt færre, men til gengæld længere artikler, sådan som det kendes fra Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder. Det har helt klart sine fordele. De længere artikler sparer gentagelser og sætter mange forhold ind i en større sammenhæng, end det er mu-

ligt på fem linier. Endnu vigtigere er det, at den valgte model gør det muligt at bringe ret fyldige literaturoversigter og arkivvejledninger ned i hver artikel. De vil uden tvivl vise sig at have meget stor værdi.

Prisen er blandt andet, at indgangen ikke er opslagsordene, men registret bag i bind II. Det kan godt kræve adskillige opslag, før man er i mål. Registret er i øvrigt ikke fejlfrit, mer herom senere.

Fremstillingsformen er koncentreret. Det er en nødvendig følge af den knappe plads. Sidetallet er kun ca. 1.000 mod de mere end 7.000 sider i Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder. De fleste artikler er på de præmisser kontant skrevet, så de nok er hård kost med mange fakta på få linier, men dog klare og forståelige. Det gælder dog ikke alle. Mon ikke en del læsere må stå af, når det i artiklen »adel« hedder »adelskab erhverves ved (ægte) fødsel, formel adling, naturalisation, legitimation eller konfirmation, ved uformel reception i adelen eller udnævnelse til ranggivende charge«. Kun få artikler går i den modsatte grøft. Man kan dog undre sig over, at den lange artikel om »slotte« ikke er beskåret – især da den ikke giver den ønskelige generelle oversigt, men i stedet en meget omfattende præsentation af nogle få udvalgte bygninger.

Opslagsværket er kun yderst sparsomt illustreret. Det må beklages, da mange forhold langt lettere ville have kunnet være forklaret ved billeder, kort og diagrammer end ved ren tekst. Men det er prisen for at holde værket nede på to bind (og prisen i et rimeligt leje).

Et centralt krav til leksika er, at de ikke må rumme direkte fejl. Det lever Dansk Kulturhistorisk Opslagsværk smukt op til. Det er upræcist, når der i artiklen »adel« sættes lighedstegn mellem hertugdømmernes adel og det slesvig-holstenske ridderskab – ridderskabet var kun en del af den samlede adel i Slesvig og Holsten. Men ellers har jeg ikke fundet faktuelle fejl. Det skal forfattere og redaktion have al mulig anerkendelse for, og det viser værdien af, at redaktionen har sammensat et så bredt og kompetent forfatterpanel.

Afgrænsning i tid og emne

Redaktionens principper for stofvalg kommer kun klart til udtryk på ét felt: den tidsmæssige afgrænsning af værket til perioden 1400-1914. Der argumenteres i forordet for, at det var unødvendigt at medtage den øvrige del af middelalderen, da den er dækket af Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder. Det er ubestrideligt rigtigt, men Kulturhistorisk Leksikon dækker som bekendt hele perioden op til omkring 1540. Når man ikke skærer 1400-tallet fra, og derfor alligevel skal skildre både klostre og Mariadyrkelse, har jeg svært ved at forstå, at man ikke tager hele middelalderen med. Det ville næppe forøge værket omfang dramatisk – så meget mindre som en stor del af forfatterne bryder sig fejl om afgrænsningen og forfølger deres emner bagud alligevel.

Alternativt kunne man have valgt at lade opslagsværket begynde ved reformationen og så i stedet have fået plads til at føre det lidt længere op mod vor egen tid. Det er ikke mindst i studiet af vort eget århundredes kulturhistorie, der sker nybrud i disse år. Det virker derfor noget konservativt med en central håndbog, der holder sig til de perioder, der er behandlet af tidligere generationer.

Redaktionen forsøger ikke at indkredse, hvad kulturhistorie egentlig er

for noget. At dømme efter det faktiske stofvalg, er kulturhistorie stort set al anden historie end egentlig begivenhedshistorie. Erhvervsmæssige, administrative, finkulturelle og folkelige emner er alle med. En delvis undtagelse er imidlertid militære forhold. Der er gode artikler om fæstningsanlæg og våben, og der er en god vejledning i de mange officersgrader. Men hvordan den danske hær egentlig har udviklet sig, er det ikke lykkedes mig at finde ud af trods mange opslag. Man går i en bue uden om det sprængfarlige emne. Karakteristisk nok er der en lang artikel om de administrative sider af soldaterudskrivningen, men intet om den militærtjeneste, soldaterne blev udskrevet til. Der er også en lang artikel om ryttergods, men intet om den danske hærs rytteri. Med flåden står det endnu mere skralt til. Var den end monarkiets stolthed, så er den på det nærmeste usynlig i opslagsværket. Ikke alene finder man intet om søfolkene og deres lod, heller ikke skibene er omtalt. Ord som »linieskib«, »stykpram« eller »U-båd« findes ikke i registret, og ordet »fregat« udløser alene en henvisning til artiklen »handelsskibe«. I betragtning af, at Danmark faktisk havde et meget stort forsvar, og at soldatertjeneste har været en del af livets vilkår for mange af os danskere gennem tiderne, forekommer det forkert at udelade denne side af samfundslivet.

Dækningen af de enkelte emner

Mens man altid kan diskutere afgrænsninger, må det være et hovedkrav, at der er en god dækning af de emner og perioder, der principielt er med. Først og fremmest her er det, at redaktionen skal bestå sin prøve. Det har den ikke ubetinget gjort.

Det skal fremhæves, at mange områder er dækket smukt ind. Stærkt står landbohistorien. En række eksperter har skrevet indsigtfulde artikler om hoveri,

hovedgårde, vangebrug, majsikke og meget andet. Også redaktionelt er værket vellykket på dette felt, idet man kan finde artikler om næsten alt, hvad man kan komme i tanker om, og samtidig er det lykkedes at undgå urimelige gentagelser. Det må dog stærkt beklages, at der ikke står noget om tjenestefolk. Ellers er der mest tale om mindre skævheder. Det undrer mig lidt, at »hovedgårdsdrift« tilsyneladende slutter sidst i 1700-tallet. Hvad er 1800-tallets omfattende storlandbrug så for noget, og hvor behandles de? I det hele taget vægtes det nye landbrugssamfund fra tiden efter landboreformerne måske lidt mindre, end man kunne ønske sig. Men stadigvæk vil jeg varmt anbefale opslagsværket til enhver, der søger grundlæggende viden om landbrug og landbosamfund i ældre tid.

De administrative forhold forekommer lige så vel dækkede. Man mærker, at værket ikke mindst er skrevet af arkivarer. Selvom emnet næppe umiddelbart er blandt dem, der fænger mest, har disse artikler deres store berettigelse som nøgler til kildematerialet. Derfor kun anerkendelse af, at de administrative tråde bliver redt ud. Når man sidder i Aabenraa, kan man ikke lade være med at være glad for, at Slesvig og Holsten også er med. Det er helt klart til hjælp, for den, der vil beskæftige sig med herugdømmernes udviklede forhold.

Andre emneområder er derimod ikke så godt dækket. Ét fænomen får en hel artikel, mens et andet fænomen af samme karakter lades helt uomtalt. Et slående eksempel er omtalen af de folkelige bevægelser. Der er glimrende artikler om afholdsbevægelsen og Indre Mission, hvad der fortjener al anerkendelse. Grundtvigianismen er derimod ikke alene ikke fundet værdig til en egen artikel – slår man ordet op i registret, henvises man alene til artiklen »dåb« – hvor det oplyses, at grundtvigianerne gik ind for

barnedåb! Det synes noget fattigt. Slår man i stedet op i artiklen »vækkelsesbevægelser«, bliver man ikke meget klogere på grundtvigianerne. Udeladelsen kan i hvert fald ikke forklares med, at der ingen forskning findes.

Med sport og idræt forholder det sig tilsvarende. Det bliver påpeget, at der var en forskel mellem landområdernes idrætskultur (svensk gymnastik og skydning) og byernes (engelsk sport). Netop derfor virker det skævt, at der gøres ganske meget ud af svensk gymnastik og skydning i flere artikler, mens byidrætten affejes med et par linier. Trods adskillige opslag under alt, hvad fantasien kunne finde på, er det ikke lykkedes anmelderen at finde ordet »fodbold« i opslagsværket. Det forekommer mig, at dette valg i urimelig grad afspejler den fagkyndige forfatter (Ove Korsgaards) egen interesse for netop svensk gymnastik og væsentligt mindre en saglig afvejning af idrætsgrenenes kulturhistoriske betydning.

På andre områder sidder man med en fornemmelse af, at kulturhistorie stadig kun omfatter det gamle bondesamfund før andelsbevægelsen. Barsels- og bryllupssikke er efter opslagsværket at dømme fænomener, der stort set kun fandtes inden for bondestanden, og fortrinsvis før 1850. Slår man op under »grundlovsfester«, henvises man til artiklen »majsikke«, hvor man får at vide, at traditionen med bøgeløv gik videre fra de gamle majfester til de senere grundlovsfester. Nyttig viden utvivlsomt, men vel ikke det mest centrale, der kan siges om grundlovsfester.

Det sidste eksempel viser samtidig lidt om svaghederne ved den encyklopædiske model. Faren for, at et givet emne forsvinder midt mellem to eller tre artikler er større end i den sædvanlige leksikonform. Behandlingen af rigsrådet viser nogle af problemerne. Det har ikke fået sin egen artikel. Slår man

op i registret under »rigsråd«, får man fire henvisninger. De to af de fire artikler – »rigsembedsmænd« og »adel« – giver kun ret få oplysninger om rådet. Henvisningen til artiklen »valg« er en fejl, da det der omtalte rigsråd er det, der eksisterede 1855-63, og som ellers altid skrives med stort i opslagsværket – også registret. Tilbage bliver artiklen »statsstyre«. Her får man en meget kort præsentation af rådets politiske rolle og af deres størrelse under Christian IV. I betragtning af rigsrådets rolle i en meget lang fase af landets historie er omtalen meget nødtørftig – den er faktisk ikke stort længere end omtalen af 1800-tallets Rigsråd i artiklen valg. Man får ikke at vide, hvem der udpegede rigsrå-

derne, hvor længe de sad, eller hvilke politiske felter, de beskæftigede sig med. Rigsrådets dømmende funktion omtales ganske vist i artiklen »Kongens retterting«, men her mangler henvisningen i registret under »rigsråd«.

Det inkonsekvente stofvalg er værkets centrale svaghed. Det kunne formentlig have været undgået, hvis redaktionen havde haft et større panel at støtte sig til. På den anden side er det fuldkomne det godes værste fjende. Trods manglerne bør vi glæde os over det vi har fået: et nyt hjælpemiddel, der giver udmærket faktisk orientering og særdeles værdifuld kilde- og litteraturoversigt over de fleste felter af dansk kulturhistorie mellem 1400 og 1914.

Revolution og reform

– om Thorkild Kjærgaards disputats

Af Claus Bjørn

Det er en bemærkelsesværdig bog, Thorkild Kjærgaard har udsendt. *Den danske Revolution 1500-1800. En økohistorisk tolkning* adskiller sig markant fra det meste af den historieforskning, der publiceres i dagens Danmark – og lad det være sagt med det samme: på godt og ondt. Den har vakt debat, og den har været genstand for omtale og anmeldelser i dags- og fagpressen. Det har her været et gennemgående træk, at jo mere anmelderne/debattørerne havde beskæftiget sig med emnet, jo mere skepsis har man gennemgående givet udtryk for¹.

Den danske Revolution præsenterer sig som en syntese, som et samlet for-

søg på at give en konsistent forklaring på de forandringer, der fandt sted i Danmark i perioden fra 1500 til 1800. Det er det samlede perspektiv, »modellen« over for den dybtgående undersøgelse med, som Kjærgaard formulerer det, »snævre og stadig mere fragmenterede problemstillinger« (s. 13). Det er Kjærgaards tese, at Danmark fra 1600-tallet bevægede sig frem mod en økologisk katastrofe, der naturligvis først og fremmest kom til udtryk i landbrugets vanskeligheder og den truende udtømming af de naturlige ressourcer, først og fremmest af træ, men at denne katastrofe afvendes ved »en grøn revolution«, hvis hovedelementer han opsummerer s. 83: